

«Багатоголоса творчість» на зламах історії

Лауреат літературного «Нобеля-2015» білоруська письменниця Світлана Алексієвич (Святлана Алексієвіч) належить до формації письменників традиціоналістського складу. І це, очевидно, зовсім не випадково. Як особистість вона сформувалася в координатах цінностей радянської ідеології, серед визначальних рис якої – надзвичайно щільна й багаторівнева інкорпорованість у життя соціуму з усіма його проблемами, труднощами, суперечностями. А журналіст, прозаїк-документаліст, драматург і публіцист Світлана Алексієвич не просто інкорпорована в соціум, а, схоже, буквально розчинена в ньому.

Ярослав ГОЛОБОРОДЬКО,
завідувач кафедри теорії і методики
викладання суспільствознавчих і
гуманітарних дисциплін
Херсонської академії неперервної
освіти, доктор філологічних наук,
професор

Народилася вона 31 травня 1948 року в Івано-Франківську (тоді – Станіславі). Згодом родина переїхала до Білорусі, звідки був родом батько, й оселилася в сільській місцевості. Навчаючись у середній школі, Світлана писала невеликі газетні матеріали, а також вірші. Після школи працювала в районній газеті «Прыпяцкая праўда» («Припятская правда»), що виходила в місті Наровлі Гомельської області. 1967 року Світлана Алексієвич вступила на факультет журналістики Білоруського державного університету в Мінську, який закінчила 1972-го. Захоплювалася науковими студіями, брала участь у республіканських та всесоюзних конкурсах наукових робіт, у яких неодноразово ставала лауреатом. Як дипломований журналіст працювала в районній газеті «Маяк комунізму» в місті Береза Брестської області, водночас учительувала в сільській школі. У цей же час вирішувала для себе, чим у житті цілеспрямовано зайнятися: журналістикою, вчителюванням чи науковою діяльністю. Невдовзі її запросили до Мінська в штат редакції «Сельской газеты». Потім Світлана очолила відділ нарису й публіцистики в російськомовному літературно-му журналі «Нёман».

Світлана Алексієвич

На її літературно-журналістський світогляд відчутно й виразно вплинула творчість Алєся Адамовича – вченого-літературознавця,

письменника й громадського діяча. І не тільки творчість: він доклав руку до появи двох книжок, що фактично визначили пріоритети Світлани Алексієвич: «Я из огненной деревни» (1977, разом із Янкою Брилем і Володимиром Колесником) і «Блокадная книга» (1977–1981, разом із Данилом Граніним). Основу обох видань склали живі голоси тих, хто пережив трагічні епізоди й перипетії війни. Отже, Алєся Адамович й увів Світлану Алексієвич у серйозний літературний процес. Саме він написав передмову, що репрезентувала публікацію книжки «У войны – не женское лицо» в журналі «Октябрь» 1984 року (№ 2), провівши паралель між текстом «У войны – не женское лицо» й книжками «Я из огненной деревни» та «Блокадная книга». Варте уваги й порівняння його розділених у часі оцінок творчості майбутньої лауреатки. У згаданій передмові він, розмірковуючи над жанром книжок, зауважив, що «заранее нельзя знать, что получится из таких записей и вообще получится ли...». Також, підтримавши наступну книжку Світлани Алексієвич «Последние свидетели» (вийшла в Москві у видавництві «Молодая гвардия»), тепер у формі післямови, Адамович підкреслив, що в її свідченнях-голосах відчувається «пронзительность правды и психологическая острота точно подмеченной детали, какие в «обычной» нашей прозе встречаются не так уж часто».

У своїй літературно-журналістській діяльності Світлана Алексієвич зосередилася на такій глобальній проблемі, як «людина й історія», виокремивши в ній передусім такі складники: «людина в періоди випробувань», «людина в часи історичних зламів», «приватне життя соціумної особистості». Послугуючись російською мовою, вона написала небагато творів. Це нарисово-документальні книжки «У войны – не женское лицо» (опублікована 1985 року окремим виданням), «Последние свидетели» (1985), «Цинковые мальчики» (1989), «Зачарованные смерти» (білорус. 1993, рос. 1994), «Чернобыльская молитва» (1997), «Время секунд хэнд» (2013), що склали цикл «Голоса Утопии», а також три п'єси, одна з яких за книжкою «У войны – не женское лицо». Ім'я їй зробили нарисово-документальні твори, в яких тісно переплетені прийоми журналістської та літературної технологій. Називається ж цикл «Голоса Утопии», очевидно, тому, що в ньому йдеться про фіксацію і документування голосів тих, хто жив у місці, точніше, в країні, якої немає.

Провідний принцип Світлани Алексієвич полягає в тому, що вона звертається до проблемних аралів, що потенційно охоплюють надзвичайно широку аудиторію: тисячі, сотні тисяч і навіть мільйони людей. Один із таких аралів – «людина й воєнні випробування», «людська свідомість і поведінка в умовах війни» – розроблювався у її книжках «У войны – не женское лицо», «Последние свидетели», «Цинковые мальчики». Остання фактично є розповідями тих людей, які або побували на афганській

війні, або втратили на ній близьких, рідних. Проблемний ареал «доля людини в період соціальних катаклізмів» знайшов своє оприявлення в книжці «Зачарованне смертю», де розповідається про людей, які закінчили життя самогубством чи намагалися це зробити через системний крах ідеалів, у які вони вірили. Проблемна зона, пов'язана з поверненням у сучасну реальність ціннісної парадигми радянського часу, окреслена й представлена в книжці «Время секунд хэнд». Причому всі ці ареали отримують і акцентоване соціозначуще, і суто психологічне розроблення, позначене потужною емоційною напруженістю.

У структурному сенсі всі книжки з нарисово-документального циклу «Голоса Утопии» засновані на єдиному композиційному прийомі – монтажу людських голосів, зафіксованих письменницею. Цей монтаж доповнено авторськими контекстуальними коментарями й рефлексіями. Індивідуальні голоси в різних книжках оформлені по-різному. В тексті «Зачарованне смертю» їх подано як історії, приміром «История коммуниста последнего поколения и некоторые размышления об обаянии красного идеала», «История человека, который летал как птица», «История о том, как один человек за всех нас молится». У тексті «Чернобыльская молитва» такі голоси «одягнені» в оболонку монологу й представлені, скажімо, як «Монолог о том, что можно поговорить и с живыми, и с мертвыми», «Монолог о старых пророчествах», «Монолог свидетеля, у которого болел зуб, когда он видел, как упал Христос и начал кричать». Усі ці людські голоси подано в різноманітних формальних упаковках, але сутність їхня незмінно залишається спробою зберегти індивідуальну пам'ять про гостроважливі чи надзободенні події очима їх живих свідків та учасників, подати сегменти історичного процесу в його гранично суб'єктивному емоційно-розумовому пам'ятанні.

Характерною ознакою авторського стилю Світлани Алексієвич є публіцистичність, схильність до оголеного соціалізованого мислення. Публіцистично мислять і ті, чий голоси (персональні «історії», «монологи») вона представляє, і сама письменниця-документалістка. Вирізьблюючи й укарбовуючи в пам'ять історії строкату систему людських голосів, сама вона, безумовно, могла б уникнути публіцистичної стилістики. Проте максимально загострена публіцистичність якраз і є фундаментальною основою як її особистого світогляду, так і її журналістсько-прозової манери. У вступному слові до книжки

«Последние свидетели», де викладено сприйняття війни тими, хто в роки цих жахів і потрясінь були дітьми та підлітками, Світлана Алексієвич розмірковує: «На вопрос: кто же герой этой книги? – я бы ответила – детство, которое сжигали, расстреливали, убивали и бомбой, и пулей, и голодом, и страхом, и безотцовщиной. Для справки: в детских домах Белоруссии в тысяча девятьсот сорок пятом году воспитывались двадцать шесть тысяч девятьсот сирот. И еще одна цифра – во время Второй мировой войны на земле погибло около тринадцати миллионов детей.

Кто теперь скажет, сколько среди них было русских детей, сколько белорусских, сколько польских или французских? Погибали дети – граждане мира.

А детей моей Белоруссии спасала вся страна и растила вся страна. В большом детском хоре я слышу их голоса...».

А от у своїй поки що останній книжці «Время секунд хэнд» у преамбулі «Записки соучастника» Світлана Алексієвич рефлексує над новітньою тенденцією повернення в реаліях XXI століття цінностей, символів і атрибутики радянського часу і ділиться такими спостереженнями й міркуваннями:

«В девяностые... да, мы были счастливыми, к той нашей наивности уже не вернуться. Нам казалось, что выбор сделан, коммунизм безнадежно проиграл. А все только начиналось...

В обществе появился запрос на Советский Союз.

Возрождаются старомодные идеи: о великой империи, о «железной руке», «об особом русском пути»... Вернули советский гимн, есть комсомол, только он называется «Наши», есть партия власти, копирующая коммунистическую партию. У Президента власть, как у Генсека. Абсолютная. Вместо марксизма-ленинизма – православие...

Перед революцией семнадцатого года Александр Грин написал: «А будущее как-то перестало стоять на своем месте». Прошло сто лет – и будущее опять не на своем месте. Наступило время секунд хэнд».

Письменниця мислить і оперує соціоментальними категоріями. Вона вся у соціумі: його больових зонах та коливаннях, змінах та трансформаціях. Вона постійно визначається зі своїм ставленням до соціумних процесів і явищ, демонстративно виявляє свої соціополітичні пріоритети, полемізує і в цій полеміці реалізується як творча персоналія. За період роботи в літературі ідеологемна платформа Світлани Алексієвич помітно еволюціонувала. Починаючи з книжки «Цинковые мальчики», у своїх творах вона виявляє критичну рецепцію цінностей радянської системи, що особливо виразно відчувається в тексті «Время секунд хэнд». Вона послідовно прагне бути інтегрованою в соціум, чим продовжує традиції російської літературної класики.

Останніми роками Світлана Алексієвич перебувала серед найімовірніших претендентів на Нобелівську премію з літератури. Втім, можна сказати відвертіше: вона потрапила до гурту нобелівських претендентів й активно працювала на те, щоб у цьому гурті залишатися. Реальні шанси дістати «літературного Нобеля» були в письменниці вже 2013 року, та тоді маленькі терезів схилилися в бік канадки Еліс Манро. А от 2015 року доля усміхнулася білоруській письменниці. Найпрестижнішу премію Світлані Алексієвич присудили «за її багатоголосу творчість – пам'ятник стражданню й мужності в наш час». Чи є в рішенні Нобелівського комітету соціополітична мотивація? На це, думаю, дадуть остаточну відповідь книжки нової лауреатки, які, безперечно, є сенс уважно перечитати. Або ж прочитати вперше.

